

Νέα στοιχεία για την κυπριακή οικογένεια Φλαγγή (Flangin)

Η σπουδαία κυπριακή οικογένεια Φλαγγή, για την οποία οι παλαιότερες αναφορές ανάγονται στον 15^ο αιώνα, από την οποία κατάγεται και ο Θωμάς Φλαγγίνης, ο οποίος « κατήρησε το πρόγραμμα που έπρεπε να ακολουθήσει το Υπόδουλον Γένος¹», διέπρεψε σε πολλούς τομείς, αλλά κυρίως αρκετά μέλη της ίδιας οικογένειας ακολούθησαν εκκλησιαστική σταδιοδρομία. Μεταξύ αυτών έχουμε συναντήσει στις πηγές δημοσιευμένες και κυρίως αρχειακές, έναν ιερέα, έναν πρωτόπαπα, δύο επισκόπους έναν Λευκάρων (Λεμεσού)² και έναν Πάφου (Αρσινόης), αλλά και ένα μέλος της οικογένειας Φλαγγή ανήλθε κατά τα πρώτα χρόνια της βενετικής κυριαρχίας στην Κύπρο στον ορθόδοξο αρχιεπισκοπικό θρόνο της Κύπρου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η οικογένεια Φλαγγή αναφέρεται πάντοτε ως οικογένεια Ελλήνων ορθοδόξων, αν και υπάρχει και ένας ισχυρισμός κάποιων Ιταλών γενεαλόγων ότι η οικογένεια αυτή της Κύπρου έλκει την καταγωγή της από το Friuli της Βορείου Ιταλίας και ότι κάποια μέλη της εγκαταστάθηκαν στη μεγαλόνησο, κατά τα τέλη του 14^{ου} αιώνα. Ωστόσο, σχετικά με τον ισχυρισμό αυτό απουσιάζει οποιαδήποτε τεκμηρίωση.³

¹ Σύμφωνα με διατύπωση του καθηγητή του Πανεπιστημίου Κ. Αμαντου σε Πανηγυρικό τον οποίο είχε εκφωνήσει για την εκατονταετηρίδα του Πανεπιστημίου Αθηνών, 1937, σ.10. Βλ. Κ.Δ.Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης και ο Μικρός Ελληνομνήμων*, Αθήνα 1939, σ.5.

² Για τα κατά καιρούς ονόματα της επισκοπής Λεμεσού και για τους επισκόπους της βλ. Κ. Χατζηγάλης « Εκ της ιστορίας της Εκκλησίας της Κύπρου κατά την Φραγκοκρατίαν, Β' « Επίσκοποι Αμαθούντος, Νεμεσού και Κουρίου, κοινώς Λευκάρων, κατά την περίοδον της Φραγκοκρατίας», *Κυπριακά Σπουδαι*, 22 (1958), 19.

³ Γενικά για την κυπριακή οικογένεια Φλαγγή έχουμε εντοπίσει πλούσιο υλικό στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, στο οποίο και παραπέμπουμε στην παρούσα μελέτη. Σχετικά με εκδομένες πηγές βλ. S. Lusignan, *Chorograffia et breve historia dell'isola de Cipro...*, Μολόδια 1573, φ.5ν, ο ίδιος, *Description de toute l'isle de Cypre...*, Παρίσι 1580, φ.13γ. Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης και ο Μικρός Ελληνομνήμων*, ό.π., σ.5-165. Γεώργιος Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1554-1600)*, Δημοσιεύματα 1, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1985, σ.4., W.H. Rudt de Collenberg, «Δομή και προέλευση της τάξεως των ευγενών», *Ιστορία της Κύπρου*, 4/1, έκδ. Θ. Παπαδόπουλλος, Λευκωσία 1995, σ.841, σ.857. Γιώργος Κεχαγιόγλου, *Τζώρτζης (Μ)πουστρός Γεώργιος Βο(σ)τρ(υ)ηγός ή Βουστρώνιος, Διήγησις Κρονίκας Κύπρου*, [Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών (Κύπρου). Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας 27] (Λευκωσία 1997), σ.288: «Και τη δ' Απριλλίου ευρέθην το ασήμιν, το εχάθην, του Καρμέ, καλίσεσ δ' και έναν ταπερνάκουλον χρυσταλλένον και έναν χανάππιν, τα ποία έκλεψέν τα ο Πιφάνης, ο υιός του παπά Στεφάνου Φλαγγή, ο ποίος ήταν διάκος. Και εβάλαν τον εις την σκάλα, εις την Αγία Σοφία». Επίσης βλ. το σχετικό σχόλιο στη σ.440. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Ο κυπριακός ελληνομνήμων της διασποράς και οι σχέσεις Κύπρου-Βατικανού(1571-1878)*, Θεσσαλονίκη 2006, σ.22, 23 σημ.2, 40 σημ.1, 81 σημ. 1, 92 σημ. 4, 106 σημ. 1, 128, 356 και για μέλη της ίδιας οικογένειας που εγκαταστάθηκαν ή γεννήθηκαν στη Βενετία βλ. σ.92 σημ.4 (Απολλωνία Φλαγγίνη), σ.40, 59, 74 σημ 1 (Μαρία Φλαγγίνη του Βιντσέντζου), σ.92 σημ. 4, 117 (Βενέδικτος Φλαγγίνης), σ.40, 59 (Βιντσέντζος Φλαγγίνης), σ.23 σημ.2, 39-42, 44-46, 55 και σημ.3, 74 και σημ.1, 89, 92, 93 σημ.1, 118, 124 σημ.3, 323 (Θωμάς Φλαγγίνης). Χρύσα Μαλτέζου, *Από την Κύπρο στη Βενετία: Κύπριοι στη Γαλινοτάτη μετά την τουρκική κατάκτηση του νησιού*, Λευκωσία 2003, σ. 27-29.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα είχε βρεθεί μία επιτύμβια πλάκα σε μια ερειπωμένη βυζαντινή εκκλησία, αφιερωμένη στον Αρχάγγελο Μιχαήλ, στην ενορία του Αγίου Ανδρονίκου της κωμοπόλεως της Κυθρέας, στην Κύπρο. Η επιγραφή αυτή μαρτυρούσε και στα ελληνικά το όνομα της σπουδαίας κυπριακής οικογένειας Φλαγγή, που έμελλε ένας κλάδος της να διαπρέψει και «εν ταις κλειναίς Βενετίας» ως Φλαγγίνη. Επρόκειτο για την επιτύμβια πλάκα της Ακυλίνας, θυγατέρας του Ιωάννου Σμερλίνου του *ποτέ επόπτου Λευκάρων*, δηλαδή επισκόπου Λευκάρων, και συζύγου του Φραγκίσκου Φλαγγή. Παρεμπιπτόντως, αναφέρουμε ότι η ανεύρεση της επιτύμβιας πλάκας, του έτους 1556, με την ελληνική επιγραφή, είχε λειτουργήσει υπέρ των ορθοδόξων κατοίκων της Κυθρέας, καθώς το Εβκάφ⁴ διεκδικούσε το χώρο, όπου ευρίσκονταν τα ερείπια του προαναφερθέντος ναού.⁵

Πριν την ανεύρεση της εν λόγω επιγραφής, ήδη από το 1573, με την έκδοση της *Χωρογραφίας* του Στέφανου Lusignan αναφέρονταν οι πρώτες και οι μόνες έως τότε γραπτές ειδήσεις για κάποιο Φλαγγή, με αναφορά μόνο στο επίθετο, ορθόδοξο επίσκοπο Λευκάρων (Λεμεσού).⁶ Αναφορές βέβαια για μέλη της οικογένειας Φλαγγή υπάρχουν και στον χρονικογράφο μας Γεώργιο Βουστρώνιο. Στο χρονικό του γίνεται μνεία σ' έναν Επιφάνιο, διάκο, γιο του παπά -Στεφάνου Φλαγγή και εδώ, όπως μας πληροφορεί ο Βουστρώνιος, ο διάκος αυτός είχε κλέψει τέσσερα αργυρά δισκοπότηρα, ένα ταπερνάκουλο (λειψανοθήκη) και ένα χανάπιν⁷ (κύπελλο) από τη μονή των Καρμηλιτών στη Λευκωσία και γι' αυτό τιμωρήθηκε.⁸

Το 1556, μαρτυρείται στη Λευκωσία ένας Βιτζέντζος Φλαγγής, πρωτομάστορας χρυσοχόος και πρέπει μάλλον να ταυτιστεί με τον παππού του Θωμά Φλαγγίνη. Πρόκειται για τη μονή, εξ' όσων γνωρίζουμε, αναφορά για μέλος της οικογένειας Φλαγγή με το όνομα Βιτζέντζος. Η πληροφορία ότι ο παππούς του Θωμά Φλαγγίνη ήταν Κύπριος και έφερε το ίδιο όνομα με τον προαναφερόμενο, δηλαδή, Βιτζέντζος ή Βικέντιος, απαντά στην βιογραφία του.⁹ Το 1565 ένας παραγωγός βαμβακιού, ο Εμμανουήλ Φλαγγής, ίσως αδελφός του Βιτζέντζου, ζητούσε μ' επιστολή του να επέμβει το κράτος, γιατί ο φεουδάρχης Κομνηνός Mustatoso δεν του είχε πληρώσει το βαμβάκι που του είχε πωλήσει.¹⁰ Σε ένα άλλο ανέκδοτο έγγραφο γίνεται μνεία για έναν Ιάκωβο Φλαγγή, διάκο (zago) που υπηρετούσε

⁴ Ο όρος Εβκάφ προέρχεται από τη λέξη βακούφιον, δηλαδή αφιέρωμα περιουσίας στο Ισλάμ. Σκοπός των αφιερωμάτων αυτών από τους πιστούς Μωαμεθανούς είναι για ν' αποκτήσει ο αφιερωτής το έλεος του Θεού με όρους που δεν μπορούν να παραβιαστούν, για σκοπούς φιλανθρωπικούς, εκπαιδευτικούς, θρησκευτικούς, πολιτιστικούς και άλλ, κοινωφελείς κλπ.

⁵ I. K. Περισιτιάνης, *Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου*, Λευκωσία 1910, σσ. 877-878. I. Χάκκετ, *Ιστορία της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου*, κατά μετάφρασιν και συμπλήρωσιν Χαριλάου I. Παπαϊωάννου, 1-3, Αθήναι-Πειραιεύς 1923-1932, 2, σ.85 σημ.120. Χατζηψάλτης, «Εκ της ιστορίας της Εκκλησίας της Κύπρου κατά την Φραγκοκρατίαν», *ό.π.*, 26

⁶ Lusignan, *Chorografia*, φ.5ν.

⁷ Η λέξη χανάπιν της κυπριακής διαλέκτου, δηλαδή το μεγάλο μεταλλικό κύπελλο με βάση και σκέπασμα, προέρχεται από τη φραγκική λέξη *hanapp*, γαλλ. *hanap*.

⁸ *Διήγησις Χρονίκας Κύπρου*, *ό.π.*, σ.288, σ.440. Ο Πιφάνης (Επιφάνιος) για την κλοπή την οποία είχε κάνει, σύμφωνα πάντα με τον Γεώργιο Βουστρώνιο, τιμωρήθηκε «στη σκάλα», προφανώς στο απομονωτήριο του καθεδρικού της Λευκωσίας ή στη μονή των Καρμηλιτών. Ο επιμελητής της έκδοσης του χρονικού σημειώνει τα εξής ενδιαφέροντα για τον Πιφάνη Φλαγγή και τον Θωμά Φλαγγίνη αφού κατάγονται και οι δύο από την ίδια κυπριακή οικογένεια. «...ετυχώς που το Άγιον Πνεύμα επεφάνη, και ο Πιφάνης Φλαγκής, που θα έκανε με την ιερόσυλη φιλαργυρία του να κοκκινίσει από ντροπή ο κατοπινός γενναιόδωρος, και διασημότερος συγγενής του Θωμάς, ευρέθη».

⁹ Biblioteca del Museo Correr (στο εξής B.M.C.), Donà dalle Rose 215, φ.167r. Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης*, *ό.π.*, σ.5.«...Ούτος εγεννήθη κατά το 1579 εν Βενετία, εκ πατρός Αποστόλου Θωμά, Κερκυραίου και μητρός Μαρίας θυγατρός του Βικεντίου Φλαγγίνης εκ Κύπρου».

¹⁰ Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας*, *ό.π.*, σ.4.

σ' έναν επίσκοπο. Ο κουρέας (barbiere) Lorenzo Schindachi, είχε εφεσιβάλει μία απόφαση του βισκούντη που αφορούσε στον εν λόγω Ιάκωβο Φλαγγή¹¹. Σε μια άλλη δικαστική υπόθεση εναντίον του Bernardin Vacla, και πάλι σε ανέκδοτη πηγή, γίνεται μνεία για ένα Ανδρέα Φλαγγή. Την ίδια εποχή αναφέρεται σε μία άλλη αρχαική πηγή ο Ανδρέας Φλαγγής ως γιος του επισκόπου, αλλά δε γνωρίζουμε ποίου επισκόπου. Ο Στέφανος Φλαγγής δε μαρτυρείται να είχε γιο με το όνομα Ανδρέας, αλλά πολύ πιθανόν να ήταν γιος του ορθοδόξου επισκόπου Πάφου Κωνσταντίνου Φλαγγή.¹²

Μετά την πτώση της Κύπρου στην εξουσία των Οθωμανών κατά τα έτη 1584 και 1588 διαθέτουμε σχετικές πληροφορίες για μέλη της οικογένειας Frangin ή Flangini, όπως σημειώνεται. Το 1584 ένας Ιερώνυμος Φλαγγής (Flangius) είχε απελευθερωθεί στην Κωνσταντινούπολη και όπως ανέφερε, μεταξύ άλλων, είχε ακόμη έναν αδελφό και μια αδελφή καθώς και άλλους συγγενείς. Το 1588, τέσσερα χρόνια αργότερα, αναφέρεται ένας Ιερώνυμος Flangin του Ιακώβου, ευγενής Λευκωσιάτης (nobilis Nicosiensis), ο οποίος επί βενετοκρατίας ήταν διοικητής κάποιων περιοχών του βασιλείου της Κύπρου. Τρεις αδελφοί και δυο αδελφές του Ιερώνυμου καθώς και η μητέρα του εξακολουθούσαν να είναι αιχμάλωτοι. Στη σχετική πηγή αναφέρεται και ένας Χριστόφορος Flangin γιος του Κυριάκου. Πολύ πιθανόν ο Ιερώνυμος του εγγράφου του 1584 και αυτός του 1588 να είναι το ίδιο πρόσωπο. Στην ίδια οικογένεια ανήκε επίσης και ο βοεβόδας Flangino, εξισλαμισθείς και ευνοούμενος του σουλτάνου Μεχμέτ Γ', που είχε νυμφευθεί μία θυγατέρα του Ιωάννη Δενόρες και της Λουκίας Φλάτρο, η οποία ήταν αδελφή της σουλτάνας. Μέλη της ίδιας οικογένειας, όπως θα αναφέρουμε στη συνέχεια, είχαν εγκατασταθεί στη Βενετία όπου διαδραμάτισαν ένα σημαντικό ρόλο κατά τους 17^ο και 18^ο αιώνες. Σε άλλη πηγή συναντούμε έναν Λουδοβίκο, γιο ενός Ιερώνυμου, που έχυσε το αίμα του για την πατρίδα το 1570 κατά την άλωση της Λευκωσίας καθώς και έναν άλλο με το όνομα Ιωάννης. Κατά την πτώση της Λευκωσίας αναφέρεται, επίσης, ότι είχαν φονευθεί δύο μέλη της οικογένειας Φλαγγή με το όνομα Κωνσταντίνος. Ο ένας Κωνσταντίνος Φλαγγής ήταν ο ορθόδοξος επίσκοπος Πάφου αλλά για τον άλλο Κωνσταντίνο Φλαγγή δεν έχουμε καμιά είδηση¹³

Θα άξιζε να σταθούμε όμως και στο επίθετο της οικογένειας, το επίθετο Φλαγγή και από πού προέρχεται. Στην κυπριακή διάλεκτο φλαντζί ή φλαγγί σημαίνει πλευρό, ήπαρ (συκώτι) και πρόκειται για λέξη κατάλοιπο της μακράς περιόδου της φραγκοκρατίας στην Κύπρο. Προέρχεται δηλαδή από την γαλλική (παλαιά προβηγκιανή) λέξη flanc, δηλαδή πλευρό και κατ' επέκταση συκώτι.¹⁴ Στην ιταλική αποδόθηκε το όνομα Φλαγγής ως Flangin (όπως το Παναγής σε Panagin) για να καταλήξει

¹¹ Archivio di Stato di Venezia(στο εξής A.S.V.), *Secreta, Archivi Propri Provveditori da Terra e da Mar, misc. da ordinare*, (Nicosia, 1561, 17 febbraio m.v.(1562).

¹² A.S.V., *Secreta, Archivi Propri Privveditori da Terra e da Mar, misc. da ordinare*, (Nicosia 1562, 2 maggio) και A.S.V., *Avogaria di Comun, penale*, b.355, φ.6r όπου αναφέρεται Andrea Flangi fiol del vescovo.

¹³ Τα στοιχεία αυτά απαντούν στον Giuseppe Tassini, *Curiosità Veneziane*, Βενετία 1884, σσ.272-273. Ο Tassini εσφαλμένως γράφει ότι ο Λουδοβίκος έχυσε το αίμα του το 1576, γιατί η Λευκωσία είχε πέσει το 1570 στην εξουσία των Οθωμανών. Βλ. επίσης W.H.Rudt de Collenberg, « Les Litterae hortatoriae accordées par les papes en faveur de la rédemption des Chypriotes captifs des Turcs (1570-1597) d' après les fonds de l' Archivio Segreto Vaticano», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, 11(1981-1982), 63-64,89. Εδώ γίνεται αναφορά για την απελευθέρωση το 1588 του Ιερώνυμου Φλαγγή καθώς και για έξι αιχμαλώτους από την ίδια οικογένεια. Βλ. επίσης I. K. Χασιώτης, *Ισπανικά Έγγραφα της Κυπριακής Ιστορίας*, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, 3,Λευκωσία 1972, έγγρ. 19, σσ. 30-31.

¹⁴ Στην κυπριακή η λέξη συκώτι αποδίδεται με τη λέξη φλαντζίν από τη γαλλ. flanc=πλευρό και κατ' επέκταση συκώτι.

στο τέλος σε Φλαγγίνη (Flangini).¹⁵ Όπωςδήποτε, τα ίχνη της οικογένειας αυτής ή μάλλον οι παλαιότερες γραπτές αναφορές του ονόματος της οικογένειας στην Κύπρο, ανάγονται στα μέσα του 15^{ου} αιώνα. Η οικογένεια Φλαγγή ήταν ελληνική και ορθόδοξη και διαδραμάτισε στη μεγαλόνησο κατά τους 15^ο και 16^ο αιώνες ένα σημαντικό ρόλο. Τα μέλη της οικογένειας Φλαγγή δεν σταδιοδρόμησαν μόνο στην ορθόδοξη εκκλησία της Κύπρου, αλλά τους συναντούμε ως αστούς (borghesi), ως ιδιοκτήτες γαιών, ως αρχιτεχνίτες ή να κατέχουν αξιωμάτα (provisionati).¹⁶ Ένα μέλος της ίδιας οικογένειας υπηρέτησε ως διοικητής του διαμερίσματος του Μαζωτού.¹⁷ Επίσης, πολλά μέλη της οικογένειας Φλαγγή έχασαν τη ζωή τους ή αιχμαλωτίστηκαν κατά τον πόλεμο της Κύπρου 1570 – 1571, όπως ήδη προαναφέραμε.¹⁸

Σ' ένα ανέκδοτο έγγραφο με ημερομηνία 19 Νοεμβρίου 1505 αναφέρεται ότι μόλις θα ελευθερώνονταν θέσεις, θα παραχωρούνταν χρηματικά φέουδα σε εννέα buoni cittadini di Cipro και μεταξύ αυτών αναφερόταν και το όνομα του Νικόλαου Φλαγγή.¹⁹ Η κοινωνική τάξη της οικογένειας μαρτυρείται και σε μια άλλη πηγή του 1557, όταν ο Στέφανος Φλαγγής, ορθόδοξος επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) με αίτημά του ζητούσε από τον δόγη όπως θεωρηθεί αστός, όπως ο αδελφός του Νικόλαος. Μαζί με το αίτημά του είχε επισυνάψει και ένα έγγραφο, με ημερομηνία 25 Νοεμβρίου 1505, του αοίδιμου αδελφού του Nicolin Flangin, αστού της Λευκωσίας ότι ήταν provisionato. Το αίτημα του επισκόπου Λευκάρων με το γενεαλογικό δένδρο που επίσης επισυνάπτει, φέρνει στο φως πλούσια στοιχεία για την οικογένεια. Σημαντικό στοιχείο το οποίο έρχεται στο φως από την ίδια πηγή είναι σχετικά με τον ορθόδοξο αρχιεπίσκοπο Κύπρου Ιωάννη Φλαγγή, πατέρα του Στεφάνου Φλαγγή. Ο Στέφανος είχε πέντε γιους και μία θυγατέρα, η οποία παντρεύτηκε τον Janutio Σωζόμενο, από τη γνωστή κυπριακή οικογένεια των Σωζομένων.²⁰

Ο αδελφός του Στεφάνου, Νικόλαος, στον οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω είχε υποβάλει ένα αίτημα, το οποίο εξέτασε το Συμβούλιο των Δέκα στις 13 Μαΐου 1517. Με το αίτημα αυτό ζητούσε να του παραχωρηθεί τιμητικά η διοίκηση του διαμερίσματος Μαζωτού για τέσσερις θητείες, δηλαδή για οκτώ χρόνια και να πληρώσει μόνο εκατό δουκάτα. Μεταξύ άλλων σημείωνε στο αίτημά του ότι είναι γιός του ορθόδοξου επισκόπου Λευκωσίας (Nicolini Flangi filii qu. Episcopi Greci Leucosie)²¹ Από το αίτημα του αδελφού του προς τις βενετικές αρχές μας έγινε γνωστό και το όνομα του πατέρα τους, αρχιεπισκόπου Κύπρου, ο οποίος ονομαζόταν Ιωάννης. Ο αρχιεπίσκοπος Ιωάννης στο έγγραφο

¹⁵ Νάσα Παταπίου, *Το Προξενείο της Επτανήσου Πολιτείας 1800 – 1807 και ο πρόξενος Παναγής Αγγελάτος*, Πηγές και μελέτες της κυπριακής ιστορίας, 27, Λευκωσία 2001, σσ. 106, 108, 111-115, 119-120 κτλ.

¹⁶ Σε αίτημα του προς τις βενετικές αρχές ο Στέφανος Φλαγγής αναφέρει τον αδερφό του Nicolino Flangi, qual fu provisionato. Πλουμίδης, *Αιτήματα και Πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας, ό.π.*, σ.4 και A.S.V., *Collegio*, Risposte di fuori, b.311, φ.334r.

¹⁷ A.S.V. *Consiglio dei Dieci*, Misti, reg.41, φ.93r (Venazia 1517, 13 Maggio).

¹⁸ Collenberg, «Les Litterae hortatoriae», 89.

¹⁹ Βλ. σχετικά Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας*, σ.4. Επίσης, βλ. A.S.V., *Senato*, Mar, reg.16, φ.100r, όπου αναφέρονται τα εξής: Sia imposto al reggimento di Cipro di concedere i benefici di ducati 4000 che si fossero resi vacanti a Calceran Janus, Zaco Goneme, Nicolo Flangin, Zuanne Philatropino, Ercole Palol, Filippo Torcello e Piero de Rames buoni cittadini di Cipro.

²⁰ Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας*, σ.4.

²¹ Ο επίσκοπος Σολέας ή Λευκωσίας, τόσο κατά τη φραγκοκρατία όσο και κατά τη βενετοκρατία ουσιαστικά για τους ορθόδοξους είναι ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου. Βλ. Χάκκετ-Παπαϊωάννου, *Ιστορία της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Κύπρου*, τ. Α', ό.π., σ.105, σσ.154-164.

του 1517 αναφέρεται ως αοίδιμος, άρα είχε ήδη πεθάνει και προφανώς κατείχε το εκκλησιαστικό αυτό αξίωμα στις αρχές του 16^{ου} αιώνα.²²

Ο επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) Στέφανος Φλαγγής

Τα περισσότερα στοιχεία, τα οποία διαθέτουμε αφορούν στον ορθόδοξο επίσκοπο Λευκάρων (Λεμεσού), Στέφανο Φλαγγή καθώς και στα μέλη της οικογένειάς του. Ο Στέφανος Lusignan, ο γνωστός ιστορικός, ο οποίος έλκει την καταγωγή του από τον φραγκικό βασιλικό οίκο των Lusignan που κυριάρχησε στην Κύπρο σχεδόν τρεις αιώνες, αναφέρεται πρώτος στον επίσκοπο Λευκάρων (Λεμεσού) Φλαγγή. Συγκεκριμένα, ο Lusignan αναφέρει ότι ένας Φλαγγής όταν ήταν είκοσι ετών υπήρξε ιερακοτρόφος του τελευταίου Φράγκου βασιλιά της Κύπρου Ιακώβου Β΄ Lusignan, συζύγου της Αικατερίνης Κορνάρο. Ο Φλαγγής αυτός, σύμφωνα πάντα με τον Lusignan, είχε εκλεγεί αργότερα ως ορθόδοξος επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) και είχε πεθάνει υπέργηρος πριν από τρία χρόνια, δηλαδή το 1567. Ο Στέφανος Lusignan όσα καταγράφει για τον Στέφανο Φλαγγή αναφέρει ότι τα είχε ακούσει από τον ίδιο τον επίσκοπο.²³

Η είδηση μάλιστα ότι ο επίσκοπος Λεμεσού είχε αιχμαλωτιστεί στις 9 Σεπτεμβρίου 1570 όταν είχε πέσει η Λευκωσία στα χέρια των Οθωμανών, δημιούργησε μετέπειτα αρκετή σύγχυση στους μελετητές για τον εν λόγω επίσκοπο.²⁴ Σήμερα, χάρη στην έρευνα και στο πλούσιο αρχειακό υλικό είμαστε σε θέση να παρουσιάσουμε νέα στοιχεία, τόσο για τον ίδιο τον Φλαγγή, τον Στέφανο Φλαγγή, γιατί περί αυτού πρόκειται, επίσκοπο Λευκάρων(Λεμεσού), αλλά και για τον κλάδο της οικογένειας Φλαγγή που κατέφυγε στη Βενετία, μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Οθωμανούς. Από ένα κλάδο αυτής της οικογένειας, όπως σημειώσαμε πιο πάνω, κατάγεται και ο Θωμάς Φλαγγίνης, η κορυφαία αυτή μορφή του ελληνισμού της Βενετίας.²⁵

Το 1548, όπως τεκμηριώνεται σε βενετικό έγγραφο, ο Στέφανος Φλαγγής, πάλαι ποτέ ιερακοτρόφος του τελευταίου Φράγκου βασιλιά, εξελέγη επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) μετά το θάνατο του προκατόχου του Πέτρου Genetin²⁶. Ο Στέφανος είχε μια πολυμελή οικογένεια αποτελούμενη από τέσσερις γιους και μια θυγατέρα. Συγκεκριμένα, ένας από τους γιους του, ο Μάρκος, μνημονεύεται το 1556 μεταξύ των υποψηφίων για την εκλογή του επισκόπου Αμμοχώστου, μετά το θάνατο του επισκόπου Χριστόφορου Σμερλίνου (Smerlin).²⁷ Επίσης, ο Μάρκος Φλαγγής απαντά και ως υποψήφιος για την εκλογή επισκόπου Σολέας (Λευκωσίας) μετά το θάνατο του

²² A.S.V., *Consiglio dei Dieci*, Misti,reg.41, φ.93r. Σχετικά με το civitanato του Μαζωτού βλ. A.S.V. *Secreta Collegio*, Relazioni, b.61,reg.I, φ.113v.

²³ Lusignan, *Chorografia*, φ.5v...il Flangi havea 20 anni, quando era falconiero del re Giacomo bastardo; il re è morto nel 1473 et questo vescovo è morto gia 3 anni; et tutto ciò il sò, perche esso me l' hà narrato.

²⁴ Για τους προβληματισμούς εάν ο τελευταίος επί βενετοκρατίας επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) ήταν ή δεν ήταν ο Φλαγγής βλ. Χατζηψάλτης, «Εκ της ιστορίας της Εκκλησίας της Κύπρου κατά την Φραγκοκρατίαν», *ό.π.*, 26.

²⁵ Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης*, *ό.π.*, 5.

²⁶ Στις 5 Ιουνίου 1548 είχε επικυρωθεί η εκλογή του παπά-Στέφανου Φλαγγή ως επισκόπου Λευκάρων (Λεμεσού).A.S.V. *Senato*, Mar, reg.29, φ.197v-198r

²⁷ Νάσα Παταπίου, «Νέα στοιχεία για την ορθόδοξη Επισκοπή Αμμοχώστου-Κωνσταντίας», *Επετηρίδα της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, 10(2012), 144:Marco Flangin del Reverendo Episcopo di Levchara.

επισκόπου, δηλαδή, του ορθοδόξου αρχιεπισκόπου Κύπρου. Σε ανέκδοτο έγγραφο, με ημερομηνία 5 Ιουνίου 1568, στο οποίο καταγράφονται οι υποψήφιοι για την κενωθείσα επισκοπική έδρα μετά τον θάνατο του επισκόπου Σολέας Νεοφύτου Λογαρά, αναφέρονται τα εξής για την υποψηφιότητα του Μάρκου Φλαγγή: «Μάρκος Φλαγγής, υιός του επισκόπου». Είχε εκλεγεί τότε ο ηγούμενος Κύκκου Συμεών, τελευταίος επί βενετοκρατίας επίσκοπος Σολέας, που έπεσε μαχόμενος στην πολιορκία της Λευκωσίας το 1570.²⁸ Ο ίδιος ο Μάρκος μετά τη πτώση της Κύπρου στην εξουσία των Οθωμανών ή πολύ πιθανόν και ενωρίτερα εγκαταστάθηκε στη Βενετία. Το 1573 συνέταξε τη διαθήκη του. Πρόκειται για κείμενο με ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την οικογένεια του προτελευταίου επί βενετοκρατίας επισκόπου Λευκάρων (Λεμεσού), Στεφάνου Φλαγγή.²⁹

Ένας άλλος γιος του επισκόπου Στεφάνου Φλαγγή, ο Ιωάννης Φλαγγής, μας γίνεται γνωστός από ανέκδοτα βενετικά έγγραφα και δημοσιευμένες μελέτες και έτσι πληροφορούμαστε μεταξύ άλλων ότι υπηρετούσε ως πρωτόπαπας του επισκόπου Λευκάρων (Λεμεσού).³⁰ Ο Ιωάννης, όμως φέρεται να είναι και ο πρωταγωνιστής σε μια σύγκρουση μεταξύ του τελευταίου Λατίνου αρχιεπισκόπου, Φιλίππου Μοτσενίγου, με την ορθόδοξη εκκλησία. Ο Μοτσενίγος, το 1567 εκδίκασε και καθαίρεσε τον Ιωάννη Φλαγγή, πρωτόπαπα του επισκόπου Λευκάρων (Λεμεσού), επειδή είχε προσκομίσει αγιασμένους λίθους και άλλα ευλογημένα αντικείμενα για την καθιέρωση ορθόδοξου ναού. Επίσης, μετά την καθαίρεσή του πρωτόπαπα Ιωάννη Φλαγγή, διόρισε στη θέση του ως πρωτόπαπα τον Matteo Meftachà. Σύμφωνα με τον Λατίνο αρχιεπίσκοπο η πράξη αυτή έγινε κατά παράβαση των ιερών κανόνων, ενώ κατά τον πρωτόπαπα έγινε σύμφωνα με τα αρχαία δόγματα των ορθοδόξων. Κατά την υπεράσπισή του ο πρωτόπαπας Ιωάννης Φλαγγής υποστήριξε ότι ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος δεν είχε δικαίωμα να εκδικάζει σε πρώτο βαθμό τους ορθοδόξους.³¹ Στη συνέχεια η βενετική διοίκηση αποφάσισε να παραδώσει προς εκδίκηση τη δικογραφία στο νέο ορθόδοξο επίσκοπο Λευκάρων (Λεμεσού), ο οποίος είχε εκλεγεί στις 8 Σεπτεμβρίου 1567, διαδεχόμενος τον πατέρα του πρωτόπαπα, επίσκοπο Στέφανο Φλαγγή³².

Από ένα ανέκδοτο έγγραφο πληροφορούμαστε πράγματι ότι το 1567 και μάλιστα στις αρχές Αυγούστου του έτους 1567 είχε πεθάνει ο ορθόδοξος επίσκοπος Στέφανος Φλαγγής και έτσι έγιναν όλα τα καθιερωμένα για την εκλογή του νέου επισκόπου Λευκάρων. Στο εν λόγω έγγραφο για πρώτη φορά μας γίνεται γνωστό και το όνομα του επισκόπου Φλαγγή ότι είναι Στέφανος. Μνεία του θανάτου του γίνεται και στο έγγραφο στο οποίο αναφέρεται η εκλογή του διαδόχου του. Ας σημειωθεί ότι στο

²⁸ Για την υποψηφιότητα του Μάρκου Φλαγγή στην εκλογή επισκόπου Σολέας (αρχιεπισκόπου Κύπρου) το 1568 εις A.S.V. *Senato*, Mar, filza 40, χ.αρ.

²⁹ A.S.V. *Notarile*, Testamenti, (Angelo Canal), b.210, n. 409

³⁰ Τρία έγγραφα αναφέρονται στην έριδα που ξέσπασε μεταξύ του Λατίνου αρχιεπισκόπου Φιλίππου Μοτσενίγου και του πρωτόπαπα Ιωάννη Φλαγγή. A.S.V. *Capi del Consiglio dei Dieci*, Lettere di rettori ed altre cariche, b.290, n.250, Nicosia 1568, 5gen. m.v.(=1569), n.275, ό. π., n. 275, Nicosia, 1569, 26 marzo, ό.π. n.276, Nicosia, 1568, 5 gen. m.v.(=1569).

³¹ Σχετικά με την υπόθεση του Ιωάννη Φλαγγή βλ. Vladimir Lamansky, *Secrets d' Etat de Venise. Documents, Extraits, Notices et Etudes servant à la fin du XVIe et au XVIIe siècle*, I-II, Αγία Πετρούπολη 1884, I, σσ. 068-069. Επίσης βλ. Κωνσταντίνος Ντόκος, « Η σύνοδος του Trento και η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου », *Κύπρος- Βενετία: Κοινές ιστορικές τύχες*, Αθήνα, 1-3 Μαρτίου 2001(= *Μνήμη Κωνσταντίνου Λεβέντη hominis universalis*), επιμ. Χρύσα Μαλτέζου, Βενετία 2002, σσ.209-216, ειδικά σσ.214-215.

³² Για την εκλογή του Ιωάννη de Sur που είχε διαδεχθεί τον Στέφανο Φλαγγή ως επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) βλ. A.S.V., *Senato*, Mar, filza 38(12 settembre 1567).

εν λόγω έγγραφο το επίθετο Φλαγγή απαντά ως Flangino.³³ Τον επίσκοπο Στέφανο Φλαγγή διεδέχθη ο παπά Ιωάννης de Sur, οικονόμος της Παναγίας της Οδηγήτριας, η οποία πριν την κατάκτηση της Κύπρου από τους Οθωμανούς ήταν ο καθεδρικός ναός των Ορθοδόξων. Δυστυχώς, σήμερα, η Παναγία η Οδηγήτρια η οποία βρίσκεται στην κατεχόμενη από τους Τούρκους Λευκωσία, εσφαλμένως είναι γνωστή στο ευρύ κοινό ως Άγιος Νικόλαος ή Μπετεστάν.³⁴

Η διαθήκη του Μάρκου Φλαγγή

Δεν γνωρίζουμε τι απέγινε ο Ιωάννης Φλαγγής μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Οθωμανούς το 1570-1571. Ωστόσο σε μία πηγή μεταξύ των νεκρών κατά την πολιορκία και άλωση της Λευκωσίας αναφέρεται ένας Ιωάννης Φλαγγής και πολύ πιθανόν να πρόκειται για τον πρωτόπαπα, γιο του επισκόπου Λευκάρων Το γεγονός (Λεμεσού). Η διαθήκη, επίσης, του αδελφού του Μάρκου, την οποία συνέταξε το 1573, στη Βενετία με το νοτάριο Angelo Canal μας αποκαλύπτει ότι οι τέσσερις αδελφοί του Ιωάννης, Πέτρος, Φραγκίσκος, Νικόλαος και η αδελφή του Μαργαρίτα ζούσαν στην Κύπρο και μετά την κατάκτηση της πατρίδας τους από τους Οθωμανούς είχε χάσει τα ίχνη τους.³⁵ Ο Μάρκος Φλαγγής διέμενε κοντά στην ενορία του San Antonin και κοντά στον Άγιο Γεώργιο των Ελλήνων. Ως εκτελεστές της διαθήκης του διόρισε δύο Κύπριους, οι οποίοι απαντούν στις βενετικές πηγές της εποχής. Πρόκειται για τον έμπορο Πέτρο Μηνά και τον Ιάκωβο/Γιακουμίνο Γαλατά. Παρεμπιπτόντως σημειώνουμε ότι πολλά μέλη της οικογένειας Γαλατά που αναφέρονται ως ευγενείς της Κύπρου, όπως οι Φλώριος, Θωμάς και Ιερώνυμος είχαν αιχμαλωτιστεί με άλλα μέλη της οικογένειάς τους κατά τον πόλεμο της Κύπρου. Το γεγονός ότι ο Μάρκος Φλαγγής είχε διορίσει δύο συμπατριώτες του ως εκτελεστές της διαθήκης του, μαρτυρεί τη στενή σχέση που υπήρχε μεταξύ των Κυπρίων προσφύγων που διαβιούσαν στη Βενετία.³⁶

Ο Μάρκος Φλαγγής ζητούσε να ενταφιαστεί στο ναό του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων και άφηνε ένα ποσό να διαμοιραστεί στους φτωχούς υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του. Στη διαθήκη σημειώνεται ότι στα χέρια του Ιακώβου Γαλατά, του ενός από τους δύο εκτελεστές της διαθήκης του, βρίσκονται εκατόν τρία χρυσά δουκάτα και τέσσερα χρυσά σκούδα καθώς και άλλα νομίσματα τα οποία κληροδοτούσε στα αδέρφια του Ιωάννη, Πέτρο, Φραγκίσκο, Νικόλαο και Μαργαρίτα. Δεν είχε νέα τους αλλά πίστευε ότι ήταν εν ζωή, αλλά και στην περίπτωση που ήταν αιχμάλωτοι, κάτι το οποίο απευχόταν, έδινε εντολή να χρησιμοποιηθούν τα ποσά που άφηνε για την απελευθέρωσή τους.

Ο Μάρκος Φλαγγής πρέπει μάλλον να ήταν λόγιος ή άτομο κάποιας μόρφωσης και καλλιέργειας αφού διέθετε και βιβλιοθήκη. Στη διαθήκη του γίνεται μνεία για τα βιβλία του (mei libri d'ogni sorte) τα οποία κληροδοτούσε στους αδελφούς του και έδινε εντολή ότι περιουσιακό στοιχείο είχε να πωληθεί από τους εκτελεστές της διαθήκης του και τα ποσά να δοθούν για να

³³ “Essendo questi prossimi giorni mancato di vita il Reverendo Stephano Flangino, vescovo greco di Limisso...”, A.S.V. *Senato*, Mar, filza 38, χ. άρ.

³⁴ Για τον καθεδρικό ναό των ορθοδόξων επί βενετοκρατίας γίνεται αναφορά από δύο Βενετούς αξιωματούχους στις εκθέσεις τους για τη μεγαλόνησο A.S.V. *Secreta, Collegio*, Relazioni b.61,reg.I, φ.112v(relazione S.Minio), και *avt.* (relazione F. Bragadin), φ.125v.

³⁵ A.S.V. *Notarile*, Testamenti, b.210, n.409

³⁶ Για τον έμπορο Πέτρο Μηνά βλ. A.S.V., *Sezione notarile*, Atti,b.4860, φ.245. Για την οικογένεια Γαλατά στην οποία ανήκε και ο Ιάκωβος Γαλατάς βλ. Collenberg, « Litterae Hortatoriae», *ό.π.*,58, 106-107, ο ίδιος, «Δομή και προέλευση της τάξεως των ευγενών», *ό.π.*, σ.835.

ελευθερωθούν τα αδέρφια του, εάν ήταν σκλάβοι. Εάν τελικά ήταν αιχμάλωτοι όριζε να πωληθούν και αυτά τα ίδια τα βιβλία του με σκοπό την απελευθέρωσή τους.³⁷ Τέλος, ως μάρτυρες στη διαθήκη του Μάρκου Φλαγγή υπέγραφαν και πάλι δύο Κύπριοι. Αυτοί ήταν ο Λουκάς Scuota, γιατρός (dotto fisico) και ο Χριστόφορος του Μιχαήλ Setecha, Κόπτης από την Κύπρο³⁸.

Τόσο το αίτημα του επισκόπου Στεφάνου Φλαγγή, στο οποίο επισύναπτε και το γενεαλογικό του δέντρο, όσο και η διαθήκη του γιου του Μάρκου Φλαγγή, που ζούσε στη Βενετία, αλλά και άλλο αρχαικό υλικό μας βοήθησαν ν' ανακαλύψουμε την ταυτότητα της Ακυλίνας Σμερλίνου από την επιτύμβια πλάκα της, με την επιγραφή στα ελληνικά και σε δεκαπεντασύλλαβο στίχο. Πριν την εντόπιση των σχετικών αρχαιικών πηγών από τις οποίες αντλήσαμε στοιχεία, τόσο για την οικογένεια του επισκόπου Λευκάρων Στεφάνου Φλαγγή όσο και για τον προκάτοχό του Ιωάννη Σμερλίνο, ίσως, να μην μπορούσαμε να ανακαλύψουμε την ταυτότητα της γυναίκας της οποίας είχε αποκαλυφθεί η επιτύμβια πλάκα με την πιο κάτω έμμετρη επιγραφή.

*«Ενταύθα δη κεκοίμηται θυγάτηρ Ακυλίνα
του Ιωάννου του ποτέ επόπτου των Λευκάρων
του γαρ το γένος έλκοντος εξ ευγεν[ών] Σμερλήν[ων]
ήτις σύμβιος πέφυκεν του [ό]νομα Φραγκίσκου
Φλαγγή και μακαρίσατε αυτήν οι εντυχόντες
1556 Χ[ριστού]»³⁹*

Πατέρας της Ακυλίνας ήταν ο επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) Ιωάννης Σμερλίνος, και πατέρας του συζύγου της ο επίσκοπος Στέφανος Φλαγγής, που είχε διαδεχθεί τον πατέρα της στην επισκοπή Λευκάρων. Ο σύζυγος της Ακυλίνας Φραγκίσκος Φλαγγής απαντά όχι μόνο στην επιτύμβια πλάκα, στο αίτημα του πατέρα του προς τις βενετικές αρχές και στη διαθήκη του αδελφού του Μάρκου, αλλά και σε μία άλλη πηγή ως φεουδάρχης - εκμισθωτής του Αγίου Ανδρονίκου Καρπασίας, ή Αγίου Ανδρονίκου Κανακαρίας, όπως απαντά στις βενετικές πηγές.⁴⁰

Κωνσταντίνος Φλαγγής: επίσκοπος Πάφου

Εάν ο Στέφανος Φλαγγής υπήρξε ο προτελευταίος επί βενετοκρατίας επίσκοπος Λευκάρων (Λεμεσού) ένα άλλο μέλος της οικογένειας Φλαγγή, ο Κωνσταντίνος Φλαγγής, υπήρξε ο τελευταίος επί βενετοκρατίας ορθόδοξος επίσκοπος Πάφου (Νέας Αρσινόης).⁴¹ Ο Κωνσταντίνος Φλαγγής είχε φονευθεί το 1570 όταν έπεσε η Λευκωσία στα χέρια των Οθωμανών.

Ο Βενετός στρατιωτικός Ιωάννης Falier αναφέρει ρητώς στην περιγραφή της άλωσης της Λευκωσίας ότι φονεύθηκε τόσο ο ορθόδοξος επίσκοπος Λευκωσίας καθώς και οι ορθόδοξοι επίσκοποι

³⁷ Ο.π.

³⁸ A.S.V., *Notarile, Testamenti*, b.210, n.409. Σχετικά με τους Κόπτες στην Κύπρο βλ. Lusignan, *Chorograffia, ó.π.*, 34, 46r, 81r, 108r και 112r.

³⁹ Η κωμόπολη της Κυθρέας όπου είχε βρεθεί η επιτύμβια πλάκα είναι κατεχόμενη από τους Τούρκους από το 1974. Η επιτύμβια επιγραφή και τη δημοσίευσή της βλ. Περιστιάνης, *Γενική Ιστορία της Νήσου Κύπρου, ó.π.*, σσ. 877-878, Χάκκεττ-Παπαϊωάννου, *Ιστορία της Ορθόδοξου Εκκλησίας της Κύπρου*, τ.Β', σ.85 σημ.120. Β. Imhaus, *Lacrimae Cypriae, Les larmes de Chypre*, τ.1-2,τ.1, σσ.278-279, 628.

⁴⁰ A.S.V. *Avogaria di Comun*, 3926 (civile) 179

⁴¹ Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης*, σ.8 σημ.5. Κ. Χατζηψάλτης, «Επίσκοποι Πάφου και Κερυνίας επί Τουρκοκρατίας (16^{ος} και 17^{ος} αιών)», *Κυπριακαί Σπουδαί*, 24 (1960), 63.

Πάφου και Λευκάρων, χωρίς όμως να αναφέρει τα ονόματά τους. Ο Angelo Calepio στη δική του αφήγηση για την πολιορκία και πτώση της Λευκωσίας αναφέρει επίσης ότι στην πολιορκία και πτώση της Λευκωσίας το 1570 έχασαν τη ζωή τους οι επίσκοποι Λευκωσίας και Πάφου και ότι ο επίσκοπος Λεμεσού είχε αιχμαλωτιστεί. Ο ορθόδοξος επίσκοπος Πάφου καθώς και ο επίσκοπος Σολέας (αρχιεπίσκοπος Κύπρου) όπως και οι Λατίνοι επίσκοποι, όπως μνημονεύεται από αυτόπτες μάρτυρες, εμφύλωναν τους υπερασπιστές κατά τη διάρκεια της πολιορκίας.⁴² Αναφορά του ονόματός του επισκόπου Πάφου Κωνσταντίνου Φλαγγή γίνεται και σε κώδικα της μονής Διονυσίου του Αγίου Όρους ως εξής: «Κωνσταντίνος ελέω Θεού επίσκοπος Αρσινόης και πρόεδρος και μητροπολίτης ενορίας Πάμφου».⁴³ Στοιχεία για τον επίσκοπο Πάφου Κωνσταντίνο και για άλλα μέλη της οικογένειας Φλαγγή, όπως σημειώσαμε πιο πάνω, απαντούν και σε μια άλλη πηγή. Εκτός από τον Λουδοβίκο Φλαγγή που έπεσε μαχόμενος το 1570 κατά την άλωση της Λευκωσίας μνημονεύεται ότι τότε έχασε τη ζωή και ο Κωνσταντίνος Φλαγγής, επίσκοπος Πάφου. Ο Κωνσταντίνος Φλαγγής αναφέρεται και ως συνθέτης εκκλησιαστικών ύμνων⁴⁴. Η οικογένεια Φλαγγή μετά τη πτώση της Κύπρου στους Οθωμανούς μετοίκησε στη Βενετία και επέτυχε από τη Γαληνοτάτη τον τίτλο του κόμητος του Αγίου Οδορικού. Στην ίδια πηγή επίσης σημειώνεται ότι ο Πέτρος Φλαγγής, αδελφός του επισκόπου Πάφου Κωνσταντίνου κατέφυγε στη Δύση και γνωστοποίησε με αίτημά του προς τον αυτοκράτορα Φερδινάνδο Γ΄ τις περιπέτειές του, το θάνατο του αδελφού του και για την ηρωίδα θυγατέρα του Κατερίνα, που θυσιάστηκε μαχόμενη κατά του εχθρών. Η Κατερίνα, θυγατέρα του Πέτρου και ανεισιά του επισκόπου Πάφου Κωνσταντίνου Φλαγγή, όταν οι Οθωμανοί εισήλθαν στη Λευκωσία, για να μην ατιμασθεί έκοψε τα μαλλιά της και ντύθηκε ανδρικά πολεμώντας κατά του εχθρού και τέλος έπεσε ηρωικά υπέρ πατρίδος. Αυτά διατεινόταν ο πατέρας της στο αίτημά του προς τον αυτοκράτορα και έτσι του παραχωρήθηκε ο ευγενής τίτλος του Αγίου Ρωμαϊκού Κράτους. Το 1664 η οικογένεια Φλαγγή έγινε δεκτή στο Μείζον Συμβούλιο εξαιτίας του Ιερωνύμου Φλαγγή, πατέρα του Λουδοβίκου. Τέλος, μνημονεύεται ότι η οικογένεια έδωσε το 1804 και έναν Λουδοβίκο πατριάρχη στη Βενετία, πολύ ευπαίδευτο άνδρα και μετά το θάνατό του η οικογένεια εξέλιπε παντελώς.⁴⁵

Μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Οθωμανούς, όπως σημειώσαμε πιο πάνω, ένας αιχμάλωτος από την οικογένεια Φλαγγή έγινε αρνησίθρησκος και υπηρέτησε ως βοεβόδας.⁴⁶ Σύμφωνα με ένα ισπανικό έγγραφο του 1595 πληροφορούμαστε ότι ο Κύπριος Ιάσων Βουστρώνιος, που χρημάτισε πράκτορας των Ισπανών, έπαιρνε πληροφορίες από τον αρνησίθρησκο βοεβόδα Φλαγγή, που ήταν συγγενής του, και τις διαβίβαζε στους Ισπανούς.⁴⁷

⁴² B. M.C. ms. *Cicogna* 1098(3723), *Miscellanea Veneta del secolo XVI*, Discorso sopra la presa di Nicosia del clarissimo misser Zuan Falier era a quel tempo in Cipro, χ.αρ. Angelo Calepio εις Lusignan, *Chorografia*, φ.112r.

⁴³ Χατζηψάλτης, «Εκ της Ιστορίας της Εκκλησίας Κύπρου κατά την Φραγκοκρατίαν», *ό.π.*, 23-25.

⁴⁴ Andrija Jacovlevic, «Cypriot musicians and copyists of Byzantine musical manuscripts in the 15th and 16th centuries», *Δίπτυχα*, 2(1980-1981), 75-76.

⁴⁵ Tassini, *Curiosità Veneziana*, *ό.π.*, σσ.272-273.

⁴⁶ Collenberg, «Les litterae hortatoriae», *ό.π.*, 64.

⁴⁷ Στον εν λόγω έγγραφο αναφέρεται ότι ο Ιάσων Βουστρώνιος μπορούσε να συλλέγει εύκολα πληροφορίες γιατί η θεία του Λουκία Δενόρες είχε δύο θυγατέρες και η μία ήταν παντρεμένη με ένα πρίγκιπα και η άλλη με έναν αρνησίθρησκο βοεβόδα, ονομαζόμενο Flanchino. Χασιώτης, *Ισπανικά Έγγραφα*, *ό.π.*, σσ. 30-31.

Πρόσφατη έρευνα μας προσέφερε στοιχεία για ένα άλλο μέλος της κυπριακής οικογένειας Φλαγγή. Πρόκειται για τον Καρτζερά Φλαγγή, έναν μέχρι πρότινος άγνωστο Κύπριο μελωδό, ο οποίος μελοποίησε το στιχηρό *Τους αθλοφόρους του Χριστού* για τη γιορτή των Αγίων Σαράντα Μαρτύρων. Το όνομα του εν λόγω Κύπριου μελωδού αναγράφεται σ' έναν ελληνικό χειρόγραφο κώδικα της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, σε στιχηράριο με παλαιά βυζαντινή μουσική γραφή των αρχών του 16^{ου} αιώνα του οποίου ο αντιγραφέας είναι ένας ανώνυμος Κύπριος⁴⁸.

Θωμάς Φλαγγίνης

Όλα τα παραπάνω στοιχεία αφορούν στην κυπριακή οικογένεια Φλαγγή από ένα κλάδο της οποίας κατάγεται και ο Θωμάς Φλαγγίνης. Ο Κύπριος Βικέντιος Φλαγγίνης που ασχολείτο με το εμπόριο αλλά μαρτυρείται και ως αρχιτεχνίτης χρυσοχόος ήταν παππούς του Θωμά Φλαγγίνη. Ο Βικέντιος είχε εγκατασταθεί στη Βενετία και είχε τρία παιδιά, τη Μαρία, μητέρα του Θωμά Φλαγγίνη, που είχε παντρευτεί τον Κερκυραίο Απόστολο Θωμά, τον σπουδαίο ιατρό Benedetto Φλαγγίνη και την Αγνή (Agnesina). Σε μια πηγή η Αγνή μαρτυρείται ότι είχε παντρευτεί τον επίσης Κύπριο Φραγκίσκο Νεγρεπόντη, που εκλέχτηκε δύο φορές πρόεδρος της ελληνικής Αδελφότητας.⁴⁹ Ας σημειωθεί ότι ο Φραγκίσκος Νεγρεπόντης από τον ίδιο τον Φλαγγίνη αναφέρεται ως εξάδελφός του.⁵⁰

Το 1602, ο Θωμάς Φλαγγίνης, που έχασε ενωρίς τον πατέρα του και τον μεγάλωσε ο ιατρός θείος του Benedetto και η μητέρα του, υιοθέτησε το επίθετο Φλαγγίνη, της Κυπρίας μητέρας του⁵¹. Υπηρέτησε ως δικηγόρος του Δημοσίου επί πενήντα ολόκληρα χρόνια και απέκτησε μεγάλη περιουσία. Κληρονόμησε βέβαια και μεγάλο πλούτο από την πρώτη σύζυγό του, την οποία έχασε ενωρίς.⁵² Το μέγαρό του, palazzo Flangini, στο Μεγάλο Κανάλι μετά το θάνατό του πέρασε στην επίσης κυπριακή οικογένεια Fini και σήμερα λειτουργεί ως ξενοδοχείο.⁵³

Ο Θωμάς Φλαγγίνης διετέλεσε δύο φορές πρόεδρος της ελληνικής Αδελφότητας Βενετίας, το έτος 1623 και το έτος 1642.⁵⁴ Με τη διαθήκη του κληροδότησε μεγάλες ευεργεσίες στο έθνος και φρόντισε για την ίδρυση του Ελληνικού Σχολείου, δίπλα στην Ορθόδοξη εκκλησία του Αγίου

⁴⁸ Και από αυτή τη θέση ευχαριστούμε τον βυζαντινολόγο Ανδρέα Γιακόβλεβιτς για τις πιο πάνω πληροφορίες, οι οποίες προέρχονται από το υπό έκδοση βιβλίο του, *Κατάλογος των Ελληνικών Χειρόγραφων Κωδίκων Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου*.

⁴⁹ Στοιχεία για τα μέλη της οικογένειας του Θωμά Φλαγγίνη αντλούμε κυρίως από τις διαθήκες του. Βλ. Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης, ό.π.*, σσ. 15 και εξής.

⁵⁰ Για τον Φραγκίσκο Νεγρεπόντη, βλ. Τσιρπανλής, «Ο κυπριακός ελληνισμός της διασποράς», *ό.π.*, σσ. 92, 323-325. Ο Φλαγγίνης αναφέρεται σε μια διαθήκη του στη θεία του Agnesina. «...A madona Agnesina mia ameda sorella de mia madre...».

⁵¹ Για το επίθετο της μητέρας του το οποίο κράτησε και ο ίδιος εξηγεί τους λόγους: «...mi son sempre chiamato et nominato di questo cognome Flangini se ben non è la famiglia di mio padre ...essendo che son stato allevato dalla detta mia madre e dall' eccellentissimo Benedetto Flangini mio zio». A.S.V., *Notarile, Testamenti, (Z. Draghi)*, b.333, n.349, 4 giugno 1611.

⁵² Βλ. σχετικά Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης, ό.π.*, σσ.6-7 και Χρύσα Μαλτέζου, *Από την Κύπρο στη Βενετία, ό.π.*, σσ. 27-28.

⁵³ Σχετικά με το μέγαρό του βλ. A.S.V., *Notarile, Testamenti, Protocolli A. Alessandri*, 1140, σ. 103v, 30 novembre 1640, *Testamento di Tomaso Flangini*

⁵⁴ Τσιρπανλής, *Ο κυπριακός ελληνισμός της διασποράς, ό.π.*, σ.92.

Γεωργίου των Ελλήνων, στο οποίο θα φοιτούσαν και θα διδάσκονταν αποκλειστικά Έλληνες. Για την οικοδόμηση της σχολής θα επιστατούσε τετραμελής επιτροπή, και, αξίζει να τονιστεί ότι και τα τέσσερα αυτά μέλη ήταν από τα πιο γνωστά της Αδελφότητας και κυπριακής καταγωγής. Επρόκειτο, εκτός από τον Θωμά Φλαγγίνη, για τους Ιωάννη Γονέμη, Βερνάρδο Άκρη και Φραγκίσκο Νεγρεπόντη⁵⁵. Το σχολείο αυτό άρχισε τη λειτουργία του το 1665 και έχει μείνει γνωστό στην ιστορία ως Φλαγγινιανό Κολλέγιο, αν και στις πηγές απαντά με διάφορες ονομασίες και το οποίο σήμερα είναι έδρα του Ελληνικού Ινστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας. Η εγκατάσταση και λειτουργία του Ινστιτούτου στο αναγεννησιακό μέγαρο της πάλαι ποτέ Φλαγγινείου Σχολής είχε γίνει το 1955, με το διορισμό της πρώτης διευθύντριας, αλλά κυρίως το 1958 με την άφιξη των πρώτων υποτρόφων ερευνητών.⁵⁶

Το πιο σημαντικό ή μάλλον συγκινητικό είναι το γεγονός ότι ο μέγας αυτός ευεργέτης του έθνους δε λησμόνησε την καταγωγή του, τις ρίζες του Κερκυραίου πατέρα του και της Κυπρίας μητέρας του. Μεταξύ άλλων στη διαθήκη του εξέφραζε την προτίμηση όπως οι μαθητές που θα φοιτούσαν στο υπό ίδρυση σχολείο να είναι κατά πρώτο λόγο Κερκυραίοι, κατά δεύτερο Κύπριοι και έπειτα από οποιοδήποτε άλλο ελληνικό μέρος (*primo li Corfiati et dopo li Cipriotti...*).⁵⁷

⁵⁵ Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος Σχολή της Βενετίας*, Θεσσαλονίκη 1975, σ.82

⁵⁶ Η αυτόγραφη διαθήκη του Φλαγγίνη με την οποία προσέφερε κοινωφελή έργα στο έθνος φέρει χρονολογία 11 Σεπτεμβρίου 1644. Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης, ό.π.*, σσ. 26-73. Για το Φλαγγινιανό Κολλέγιο βλ. Καραθανάσης, *Η Φλαγγίνειος Σχολή της Βενετίας*, σσ. 65 και εξής, Χρύσα Μαλτέζου, *Οδηγός του Αρχείου*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βιβλιοθήκη αρ.26, Βενετία –Αθήνα 2008, σ.54.

⁵⁷ *Ό.π.*, σ. 52, Μέρτζιος, *Θωμάς Φλαγγίνης, ό.π.*, σσ.46-47.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Η Διαθήκη του Μάρκου Φλαγγή

24 Απριλίου 1573

A.S.V., Notarile, Testamenti, (notaio Angelo Canal), b.210, n.409

Testamentum domini Marci Flanghi/ ciprii, de quo rogatus fui/ ego Angelus de Canali Venetiarum/ notarius sub anno ab inarnatione Domini/ MDLXXIII, indictione prima/die veneris XXIII mensis aprilis/Rivoalti.-

In Dei eterni nomine amen. Anno ab incarnatione Domini nostri Yhesu Christi MDLXXIII, indictione prima, die/ veneris XXIII mensis aprilis Rivoalti, presentibus infrascriptis juratis et rogatis testibus et interpretibus de ciprio idioma in nostrum volgare italicum. Quia statutum sit hominibus simul mori, però,

volendo io Marco Flangì, ciprioto, fo del quondam reverendissimo / domino Steffano veschovo de Lefchara, hora che per gratia de Miser Domine Dio me atrovo sano della mente, ben ché del corpo infermo et nel letto, /ordinar le cose mie, acciò doppo morte vadino come desidero, ho fatto chiamar et vegnir a mi in casa dove habito nel confin de San Antonin/ et per mezzo la chiesa de miser San Zorzi d'i Grezzi Anzolo da Canal nodaro veneto et l'ho pregado scrivesse questo mio testamento vulgarmente, si come voleno/ le legge de Venetia, qual contien in sè la mia ultima volontà, compisse et roborasse in casi de morte con quelle clausule se costumano.

Prima raccomando /l'anima mia al suo Creator Miser Domine Dio et a tutta la Corte Cellestial. Comissarii de questo mio testamento lasso et vogio che siano miser Pietro Minà et miser Jacumino/Gallatà, ambi dui cipriotti.

Et mio corpo vogio sia sepulto nella chiesa suprascripta de miser San Zorzi de 'Greci. Et lasso ducati cinque per la mia/ sepoltura et per li essequii et altri ducati cinque da esser dispensadi a 'poveri per l'anima mia.

Me atrovo in mano del detto miser Jacumino Gallatà /ducati cento tre d'oro in oro venetiani cechini et anco scudi quatro d' oro et ongari quatro et moneda lire dusemento venetiane de 'piccoli./Voglio che tutti questi danari siano de miser Zuane, Piero, Francesco et Nicolò et Margarita, mei fratelli et sorella- de 'quali non ho aviso se sono/ vivi o morti- et dati siano egualmente fra loro. Et, quando fossero schiavi-che Dio non voglia-,voglio siano speso in riscatarli sì come/ parerà a 'tutti mei comissarii.

Item, ghe lasso a 'detti mei fratelli mascholi tutti li mei libri d' ogni sorte mi atrovo. Et tutte quelle cose, mobili, ori, /argenti et d'ogni altra sorte alla mia mane voglio siano vendute per detti mei comissarii et, fatte danari, ponerli insieme /con li altri, per darli alli sudetti mei fratelli et sorella et

per rescatarli da schiavi, come ho ditto. Et, venendo avisi che fossero schiavi, voglio/siano impegnadi anco li ditti libri, per trovar danari et far ditti rescatti. Però che non voglio che ditti libri se vendino altramente,/ma s'impegnino ben.

Domandado dal nodaro d'i hospedali et lochi pii della città, digo che non lasso altro.

Preterea et cetera.

Si quis et cetera

Signum et cetera/qui hec fieri rogavit.

/Io Luca Scuota, dottor fisico et cyprioto, fui inteprete et testi/monio giurato et fatto fede del testador.

/Io Christoforo de Michiel Setecha, cofto ciprioto, fu intretepe et testi/monie con la fede usupra.